

Vikingtidens kjønnsroller

FORSKNING: Når man tenker på vikingtiden, ser mange for seg stolte kvinner som rådet innenfor huset, og sterke menn som styrte over samfunnet for øvrig. Historien om vikingtiden som begynnelsen på staten Norge er godt forankret i forestillinger om handlekraftige menn, og vikingtiden er en tid mange føler de kjenner godt – også med tanke på kjønnsroller. Historien om menn som styrte, og kvinner som støttet dem står sterkt. Men hvor godt stemmer dette egentlig med det arkeologiske materialet?

Av Marianne Moen, stipendiat ved Institutt for arkeologi, konservering og historie. Avhandling: Challenging Gender: a reconsideration of gender in the Viking Age using the mortuary landscape.

Private kvinner og offentlige menn?

Vikingtiden presenteres ofte som en periode med klare [kjønnskiller](#) og strenge rammer for hva menn og kvinner kunne, og ikke kunne gjøre. I denne fremstillingen rådet husfruen innendørs og hadde ansvar for husholdet og alt som hørte til. Husbonden, på den andre siden, hadde det overordnede ansvaret for gården og for alt som skjedde utenfor. I disse historiene faller det til menn å være aktive i handel, på reiser, på tinget og generelt i det vi i dag vil kalle det offentlige liv.

Spørsmålet jeg har belyst i min avhandling er hvorvidt dette bildet av vikingtidens menn og kvinner stemmer med det arkeologiske materialet. Videre har jeg ønsket å undersøke om vi kan forstå vikingtiden i lys av vår egen, binære kjønnsmodell, eller om vi heller bør være åpne for en annen forståelse av sosial identitet, der en persons kjønn ikke nødvendigvis bestemmes av egenskaper og egnethet til forskjellige oppgaver.

En alternativ forståelse

Arkeologer og historikere med en interesse i [feministisk teori](#) og det som kan kalles kjønnsarkeologi har lenge stilt spørsmål ved den tradisjonelle fremstillingen av kvinner og menn i vikingtiden. Man kan for eksempel kjenne igjen mye av 1800-tallets ideologi i fortellingen om aktive menn og passive kvinner, som kan spores direkte til de første vitenskapelige publikasjonene og tolkningene av vikingtiden. Disse tolkningene var posisjonert innenfor et [samfunn](#) som ikke stilte spørsmål ved slike roller: På 1800-tallet var det ansett som *naturlig* at menn og kvinner var forskjellige og at dette ble gjenspeilet i de forskjellige rollene de utfylte: Kvinner var moderlige, bundet til hjemmet og generelt lite egnet til offentlighetens mer aktive, pressede og aggressive virkelighet. Der var det menn som hørte hjemme. Denne ideologien farget dermed tolkningene av fortiden, som siden la et fundament for arkeologifagets forståelse av vikingtiden som har fått vedvare helt til i dag.

En grunnleggende tanke for kjønnsarkeologer, er at vår moderne, vestlige forståelse av kjønn som biologisk forankret ikke kan antas å være universell. I nyere vestlig historie har kvinner og menn tradisjonelt vært målt etter forskjellige målestokker: Kvinner oppfordres til å være omsorgsfulle og hensynsfulle, mens menn oppfordres til å være utadvendte og selvsikre. Feministisk teori stiller kritiske spørsmål til denne inndelingen som naturlig og uunngåelig, mens kjønnsarkeologi bruker disse perspektivene til å undersøke hvordan kjønn har vært konfigurert i fortiden. Kjønnsarkeologi har historisk sett tatt et oppgjør med arkeologiens tendens til å ta utgangspunkt i kjønn som noe statisk og uforanderlig, og har heller satt fokus på at kjønn må forstås som kulturelt forankret, og dermed variabelt. Tanken om at kvinner oftest finnes i hjemmet for eksempel, bygger ikke på iboende biologiske egenskaper så mye som hva vi i det moderne vesten forventer at kvinner *bør* gjøre.

Her er det også verdt å kaste lys på at vår moderne forståelse av kjønn tross alt er relativt ny: Frem til 1800-tallet, for eksempel, var det vanlig å omtale kvinner og menn som variasjoner av ett kjønn. Selv om vi anerkjenner biologiske forskjeller, er det verdt å stille spørsmål ved hvor dypt disse går. Det er også verdt å huske at det som vi nå lett kan le av som utdaterte og gammeldagse forestillinger, også en gang var ansett som vitenskapelige sannheter.

Derfra kommer spørsmålet om vi kan gå ut ifra at fortidige samfunn har delt vår oppfatning av for eksempel kjønn. Kjønnsarkeologi har en sterk forskningstradisjon i å stille spørsmål ved dette, og har gang på gang vist at vi aldri bør gå ut ifra at fortidens kjønnsroller ligner våre egne. Et eksempel på dette er at det ved nærmere undersøkelser ofte viser seg at det er vanskelig å avgjøre hvem som har gjort hva i fortidens samfunn. Allikevel finner vi ofte stereotypiske fremstillinger av menn som jakter og kvinner som passer barn i skildringer av fortiden, og vikingtiden er ikke noe unntak hvor vi ser forestillinger av aktive menn og passive kvinner.

Graver og meningsinnhold

For å utfordre dette synet har jeg tatt utgangspunkt i gravmateriale i Vestfold fra vikingtiden. Gravmaterialet ble valgt fordi dette ofte ligger til grunn for tolkning av sosial identitet i fortidens samfunn. En forenklet forklaring av hvordan arkeologer tilnærmer seg fortidige samfunns oppbygninger og sosiale roller er at vi ofte jobber ut ifra det vi finner i gravene: Hva en person har blitt gravlagt med, hvordan de har blitt gravlagt, og ikke minst hvor de har blitt gravlagt, er alle elementer vi kan bruke til å skape et bilde av fortiden. Når det er sagt, er det viktig å påpeke at man ikke kan anta at gravgods nødvendigvis vil være en nøyaktig gjenspeiling av den [døde](#): En viktig erkjennelse i arkeologien er at de døde ikke begraver seg selv, og vi dermed må forvente at de etterlate har satt sitt preg på gravens endelige utforming. Allikevel kan vi med en viss sikkerhet gå ut ifra at bruksgjenstander som kniver og bryner, redskaper slik som tekstilarbeidsredskaper og praktgjenstander som vakre smykker eller sverd, til en viss grad reflekterer den dodes sosiale status i livet. Fra dette kan vi så sette sammen et fragmentert bilde av hvordan sosial status kan ha sett ut, og hvordan individuelle roller var forankret og [symbolisert](#).

Materialet jeg jobbet med består av litt over 200 graver, alle godt dokumentert gjennom tidligere utgravninger. Siden noen av dem var undersøkt på 1800-tallet, andre på tidlig 2000-tallet, var det stor variasjon i mengden dokumentasjon: Eldre utgravninger har gjerne mindre spesifikk informasjon om gravskikk og plassering av gravgods og lignende. Felles for alle gravene jeg jobbet med, var at de alle inneholdt gjenstandsmateriale i form av gravgods. I tillegg kan de alle stedfestes i landskapet, noe som var viktig for en del av analysen jeg foretok.

Hvordan ser vi kjønn i graver?

Spørsmålet om vi kan se kjønn i graver er ikke alltid like lett å svare på. I en ideell verden, vil man ha godt bevart skjelettmateriale, som kan kjønnsbestemmes. Dessverre har vi i Norge ofte dårlige forhold for bevaring av skjelettmateriale, og vi må ofte derfor bruke gjenstandsmateriale hvis vi vil bestemme kjønn i graver. Dette kan lett gi en forenklet og relativt stereotypisk fremstilling av hvordan kjønn ble forstått i den aktuelle tidsperioden, siden man da er avhengig av visse gjenstander som kan tolkes til å indikere kjønn. I vikingtidens gravmateriale fra Norge, bruker man i stor grad sammenligningsmateriale fra Sverige og Danmark, hvor skjelettmateriale ofte er bedre bevart. Dermed kan vi bruke graver herfra til å se hvordan biologisk kjønn samsvarer med visse typer gjenstander, og herfra skape et bilde over hva som typisk finnes med kvinner og hva som finnes med menn.

Dersom vi har skjelettmateriale er dette enklere, siden menneskeskjelett som hovedregel har en del kjønns spesifike morfologiske trekk. I tillegg gir skjelettmateriale ofte mulighet til mer sofistikerte tester, som aDNA¹ som kan gi et sikkert svar på om den avdøde var mann eller kvinne rent fysisk sett. Men dette må i etterkant nyanseres med sosialt kjønn, som ikke nødvendigvis tilsvarer det fysiske. Dette ser vi for eksempel i graven BJ581 fra Birka², hvor en aDNA-analyse har vist at dette er en kvinne begravet med typisk mannsutstyr i form av krigerutstyr.

Hva gjør man når man ikke har klare kjønnsindikatorer?

I tillegg vil man ofte se at mange graver ikke inneholder det vi kaller typisk mannlige eller typisk kvinnelige gjenstander. Disse blir ofte satt til siden i diskusjoner om kjønn, hvor det heller er vanlig å fokusere på de gravene som kan kjønnsbestemmes. I min doktoravhandling har jeg argumentert for at vi må ta disse gravene med i betraktningen når vi skal diskutere kjønn. Det er tross alt snakk om et stort materiale: av mine 200 graver, var det en fjerdedel som ikke kunne gis et klart kjønn.

Selv om graver fra vikingtiden inneholder både menn og kvinner, viser min forskning at det i flere tilfeller er vanskelig å bestemme hvilket kjønn den gravlagte har etter dagens kjønnsmodell. Dette er viktig, fordi det viser at kjønn i vikingtid muligens var mer variert enn kun enkle uttrykk for kvinnelige og mannlige roller.

Hva disse gravene betyr er åpent for tolkning: Betyr det at vi må se for oss et samfunn hvor

det var mulig å kommunisere flere sosiale identiteter enn en skarp deling mellom krigerske menn og stivpyntede kvinner?

I tillegg til dette, fant min forskning også en stor mengde likhetstrekk i gravmaterialet, også mellom typiske manns og kvinnegraver. Dette betyr at selv i graver som kan kjønnnes til enten menn eller kvinner, finnes det mange fellestrekk. For eksempel i gravgods, hvor menn og kvinner har fått med mange av de samme gjenstandene i graven, men også i hvordan selve gravene er anlagt og bygget på utsiden. Dette skal vi se litt nærmere på i de følgende avsnittene.

Inni er vi alle like?

Min avhandling tegner et mer komplekst bilde av kjønnsforståelse i vikingtiden enn tradisjonelle fremstillinger av kvinner med spinnehjul og smykker og menn med våpen. Selv om det finnes en sterk sammenheng mellom slike gjenstander og kvinner og menn, forteller de ikke hele historien.

Graver inneholder nemlig en rekke gjenstander som ikke umiddelbart lar seg klassifisere som mannlig eller kvinnelige, som for eksempel kokeutstyr, dyrebein, skrin og nøkler, bruksgjenstander som kniver og bryner. I tolkninger av gravmateriale blir slike gjenstander ofte nedprioritert og mindre snakket om og forsket på. Vi har en tendens til å fokusere på det vi kan kalle *kategoriserende gjenstander*, slik som for eksempel spinnehjul som tildeles kategorien *kvinne*, eller sverd som tildeles kategorien *mann*. Når vi glemmer å snakke om alle gjenstandene som er felles og heller velger å fokusere på smykkene og våpnene, mener jeg at vi går glipp av en stor del av det som ligger til grunn for forståelse av sosial identitet. Vi bør med andre ord stille spørsmålet om på hva det betyr at tilsynelatende adskilte kjønn hadde så mye til felles.

I tillegg finnes det eksempler på graver hvor kvinner er gravlagt med økser, og menn med tekstilredskaper. Dette kompliserer tolkninger videre, siden det går imot de trekkene vi vanligvis bruker til å kjønnsbestemme graver.

Til sist vil jeg komme tilbake til det at en fjerdedel av alle gravene ikke inneholder gjenstander som gjør at de kan kjønnnes. Dette betyr at en kjønnsdeling inn i to grupper overser at en stor del av materialet ikke passer inn i en slik modell. Min avhandling har lagt vekt på at vi heller må ta med disse gravene i tolkninger av kjønn i vikingtid. Dette betyr at vi må være åpne for vikingtiden som et samfunn hvor kjønn ikke alltid var det viktigste, og at vi dermed må nyansere vårt syn på hvordan kjønn bestemte sosiale roller. Muligheten for at kjønnsroller i vikingtiden var mer komplekse og flytende enn det tradisjonelle tolkninger ofte fremlegger er dermed støttet av dette materialet. Vi må heller se på materialet som helhet, i stedet for å dele opp gravene etter kjønn. Jeg mener at en slik inndeling ikke gir fullstendige svar fordi de kun passer til en del av materialet. Et helhetlig blikk på materialet derimot, gir et bilde av et samfunn hvor kjønn var en del av hvordan sosial identitet var kommunisert, men ikke hele historien.

Men på utsiden er vi annerledes?

Graver fra vikingtiden er kjent for å ha gjort mye ut av seg. De tar ofte en ytre form som gravhaug, og kan være store og imponerende. En vanlig måte å tolke disse på, er å se dem som uttrykk for sosial makt, status og velstand, samt som et symbol på eierskap av jord. Dette blir interessant når vi ser det fra et kjønnsperspektiv, fordi det ofte er menn som assosieres med disse tingene. Med dette utgangspunktet skulle man kanskje tro at kvinnegraver og mannsgraver har forskjellig ytre form. Hvis størrelsen teller, for eksempel, vil det være naturlig å anta at kvinnegraver var mindre, eller mindre synlige. Hvis kvinner ikke kunne eie jord, og gravhauger var bevis på nettopp eierskap, vil man også kanskje anta at det ikke finnes mange kvinner som er gravlagt i hauger.

Men et nærmere blikk utfordrer dette synet. Kvinner og menn er gravlagt ofte side om side, i hauger som er like store, like synlige og med dateringer som plasserer dem innen samme tidsalder. Dermed må vi stille spørsmål ved den tradisjonelle tolkningen av kjønn i forbindelse med haug: Er det slik at hauger kommuniserer status, makt og eierskap så kan det dermed ikke antas å være noe kun menn har hatt.

Et ønske om en mindre forutbestemt fortid

Det viser seg med andre ord at det er færre forskjeller mellom typiske manns- og kvinnegraver enn det man kanskje skulle tro hvis man aksepterer typiske fortellinger om et kjønnsdelt samfunn. Hvis graver, i alle fall til en viss grad, gjenspeiler sosiale forhold, kan vi argumentere for at dette betyr at vikingtiden hadde mindre strenge kjønnskillinger enn vi lenge har trodd.

I likhet med mange andre kjønnsarkeologer, tar min forskning utgangspunkt i et ønske om å argumentere for at vi må være forberedt på å finne fortider som ikke passer inn i nåtidens forventninger og mønstre. Min forskning har understreket at man kan argumentere for at vikingtiden var mye mer kompleks på kjønnsfronten enn det man ofte kan få inntrykk av. Gravmaterialet viser at typiske kvinne- og mannsgraver delte flere viktige trekk, ikke minst med tanke på gravenes ytre utforming og plassering. Dette kan vi så sette i forbindelse med annen forskning som viser at kvinner og menn i stor grad kunne utfylle de samme sosiale rollene, slik som det å være aktive i handel, det å reise, eller til og med det å delta på tinget. Kvinner og menn i visse samfunnsjikt i vikingtiden kan dermed antas å ha delt mange sosiale [ansvar](#) og roller.

For å avslutte vil jeg understreke at det er på tide å ta et oppgjør med vikingtidens kjønnsroller slik vi tror vi kjenner dem i dag; vi kjenner dem mye mindre enn vi tror, og det er utgangspunktet for en bedre forståelse.

LES OGSÅ: [Identitetenes epistemologi](#) • [Mellom det ideelle og det hverdagslige](#)

Noter

¹ aDNA gir mulighet til å undersøke DNA fra gammelt skjelettmateriale, og kan dermed gi svar på mange forskjellige aspekter som for eksempel biologisk kjønn.

² Hedenstierna-Jonson, Charlotte, Anna Kjellström, Torunn Zachrisson, Maja Krzwinska, Veronica Sobrado, Neil Price, Torsten Günther, Mattias Jakobsson, Anders Ghöterström and Jan Stora. 2017, "A female Viking warrior confirmed by genomics" i *American Journal of Physical Anthropology* 164(4):853-860.

Litteratur

Arwill-Nordbladh, Elisabeth. 1998, *Genuskonstruksjoner i nordisk vikingetid: förr och nu*. Göteborgs universitet, Göteborg.

Laqueur, Thomas. 1990, *Making sex: body and gender from the Greeks to Freud*. Harvard University Press, Cambridge, Mass.

Løkka, Nanna og Coleman, N. 2014, *Kvinner i Vikingtid*. Scandinavian Academic Press Oslo.